

ZIMA
MUŽŮ

Lionel Duroy

ZIMA
MUŽŮ

Lionel Duroy

Lionel Duroy: L'Hiver des hommes

Vydání knihy podpořilo Ministerstvo kultury České republiky

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication F. X. Šalda, a bénéficié de la collaboration de l'Institut français de Prague.

Tato kniha vychází za pomoci programu na podporu publikační činnosti F. X. Šalda Francouzského institutu v Praze.

Copyright © Editions Robert Laffont, Paris, 2012
Translation © Tomáš Havel, 2020

ISBN 978-80-7511-540-9
ISBN 978-80-7511-541-6 (epub)
ISBN 978-80-7511-542-3 (pdf)

Bojanu Savićovi Ostojićovi

1

Jsme na předměstí Bělehradu a Jovo neví kudy dál. Je listopadová noc, nad městem zvláště září obloha žíhaná žlutými, jako plynem nasycenými mračny. Jovo vjíždí do sídliště mezi bloky paneláků a naznačuje mi, ať stáhnou okénko – zeptá se na cestu dvou žen, které kráčejí naším směrem, hrbí se před deštěm a perou se s protivětrem.

„*Dobar dan!*“ křičí na ně Jovo.

Ženy předstírají, že neslyší, a přidávají do kroku.

Jovo láteří. Vidím na něm, že by nejraději zacouval, možná jim i vynadal, ale zadní okénko mercedesu je špinavé od bláta.

„Doprdele,“ ulevuje si.

Dívám se na něj, přitom mi vysvětluje, jak jsou lidé tady v Srbsku malí a bojácní. „Už ničemu nevěří. Proдали by vlastní rodiče, jenom abyste je vzali do té vaší posraný Evropy!“ Naznačuje mezírku mezi špičkou ukazováku a palce, abych lépe chápal, a opakuje: „Mály, mály.“ Pak si naoko uplivne. Ke svým spoluobčanům cítí jen pohrdání, ostatně si zařizuje stěhování do Moskvy.

„Opravdu se chceš usadit v Rusku, Jovo?“

„Příště za mnou budeš muset už jedině tam.“

Ztloustnul. Bručí si něco pod fousy, napíná krk k přední-

mu okénku a hledá, kudy dál, já si ho v duchu vybavuju před osmnácti lety v Brčku. Tenkrát to byl mladý poručík pověřený doprovodem zahraničních televizních štábů po územích bojů. Kancelář si zařídil v opuštěném rodinném domku kousek od rozbité silnice, po níž do Bosny proudila veškerá vojenská a logistická pomoc z Bělehradu. Srbové Brčko právě znovu dobyli, čímž se otevřel koridor k bosenským Srbům. Konvoje tudy projížděly ve dne v noci, a přestože Jovův dům stál opodál, otřásal se v základech. Jovo jako jeden z mála srbských důstojníků hovořil několika jazyky, mimo jiné rusky a francouzsky.

„Co budeš v Rusku dělat?“

„To samý co dneska tady. Obchodovat.“

„Obchodovat s čím, Jovo?“

„To ti teď nevysvětlím.“

Zastavili jsme na křižovatce, vnitřek auta osvětluje žlutá záře z lampy nad námi. Mlhovinou drobounkého deště sem tam projede nějaký vůz. Stěrače přehlušují tiché vrnění motoru. Jovo sahá po telefonu, slyším, jak mu v širokých nosních dírkách píská dech. „Jovo, proč jsi dopustil, abys takhle ztloustnul?“ mám chuť se ho zeptat. „Neustále zadýchaný, za chvíli už nebudeš moct ani chodit.“ Kdosi na opačném konci linky ale hovor přijal, takže Jovo řve do mobilu a já myslím na to, jak jsme jako děti jezdívali k babičce do Bordeaux. Byla přesvědčená, že se do telefonu nemůže mluvit normálně, a strašně do něj křičela. „Haló! Haló? Kdo je tam?“ Vždycky jsme si přestali hrát a strnuli, jako by náš osud závisel na tom, co uslyší, nebo řekne naše babička. „To byl váš otec, miláčkové, volal z nádraží, bude tu zítra. Svatá prozívatelnosti, dej, ať všechno proběhne v klidu!“ – „On pojede celou noc?“ ptali jsme se. – „Ano, chudák, celou noc. A vaše matka je pryč! Suzanne! Suzanne! Kde jste?“

„Vlastně jsi mi pořádně neřekl, co je ten člověk, za kterým jedeme, zač?“ zeptal jsem, když Jovo dotelefonoval a já se jen nerad vytrhl ze vzpomínek na Bordeaux.

„Přijede pro nás svým autem.“

„Dobře. Ale kdo to je?“

„Srb. Chceš mluvit se Srby, tak tě seznamuju se Srby.“

Čekali jsme a mlčeli. Po chvíli jsem si vzpomněl na fotku mladé ženy, která visela na zdi v Jovově kanceláři v Brčku, a tak se ptám:

„Mám dojem, že ses měl po válce ženit, ne?“

„Taky jsem se oženil, ale nevyšlo to.“

„Co se stalo?“

„Copak člověk ví, proč od něj ženská jednou odejde?“

„Ano, ne, možná... Bolelo to?“

„Samozřejmě, že bolelo! Bolí mě to pořád. Občas ji, aniž bych chtěl, potkám na ulici.“

„Bydlí v Bělehradě?“

„Jo, v Bělehradě... Hele, to bude on, Stanko...“

Těžký, černý vůz se otáčí přímo v křižovatce a zastavuje na krajnici pár metrů před námi. Jovo zařazuje jedničku, rozjíždí se. Silnice je úzká, skrání jí déšť a lemuje pár holých stromů, jejichž černé kmeny temně září v kuželu světla z reflektorů. Potom se objevují domy s jen velmi slabě osvětlenými okny, člověk by řekl, že se v téhle vesnici dodnes žije při svíčkách. Zpomalujeme, projíždíme kolem pravoslavného kostela, kolem ikony nad portálem visí girlanda z žároviček. Náš průvodce o kousek dál odbočuje vlevo do lesa na cestu s vyjetými kolejiemi plnými vody. Řídí opatrně, jako by se strachoval, že si poničí těžký vůz, od jehož kol co chvíli vystříknou gejzíry bláta. Za opadanými stromy lze tušit domy, jsme u cíle. V hloubi zahrady osvětluje žárovka vstupní přístřešek verandy, zbytek stavení se noří ve tmě. Jovo zastavuje, všichni vystupujeme. Země je nacucaná vodou, nedaleko zurčí potok, kdesi štěká pes. Otáčím se a vidím siluetu našeho hostitele – vytáhlý muž, vlasy má neobvyklým způsobem stažené stuhou, spodek obličje se ztrácí pod vousy. Prohodí pár slov s Jovem, jejich smysl mi uniká, ale tón je veselý, jako by byli šťastní, že se vidí. Potom se muž otočí ke mně.

„Stanko Janković,“ představuje se a drtí mi přitom klouby na ruce.

I po mnoha měsících si pamatuju, jak mě zarazil jeho chladný pohled. Nenamáhá se usmát, a když se mu představuji já, dokonalou angličtinou suše odvětí:

„Ano, vy jste ten francouzský spisovatel, Jovo mi o vás říkal.“

Do domu vstupujeme verandou. Je vlhká, studená, plná gumáků, rybářských prutů, hromad klecí na ptáky a zahradního náradí. Náš hostitel si tam na věšák odkládá bundu a po dřevěném schodišti nás vede do patra. Vcházíme do místnosti, zničehonic nás ovanuje příjemné teplo, spolu s Jovem spokojeně zamručíme. V pokoji sedí žena, otáčí hlavu směrem k nám a usmívá se. Má světlé oči, plné rty, kdysi musela být krásná, ale dnes už o svou krásu nedbá, dlouhé prameny šedivých vlasů nechává volně spadat na ramena. Vyrušili jsme ji od malování, sedí na stoličce před malířským stojanem. Odkládá štětce, otírá si ruce a jde k nám. Jovo jí zřejmě skládá komplimenty, nepochybně na její krásu, protože ona se smíchem odporuje a vymaňuje se mu, drží ji totiž za ramena a nechce pustit, ona mu přitom klepe na ruku s šibalským výrazem malé holky, který občas nasazují ženy, jež si nevšimly, že zestárly.

Když se vítá se mnou a pomáhá mi z kabátu, všímám si plátna, na němž ještě před chvilkou pracovala: nahá dívka sedí na ryzáku, tmavé vlasy jí povlávají ve vzduchu. Dochází mi, že propletené postavy s obnaženými přirozeními i odhalená poprsí nymfíček, které zdobí místnost, malovala také ona.

„Líbí se vám?“ zajímá se anglicky.

Měl bych odpovědět: „Nelíbí, promiňte, ale přijde mi to odporné, nevypovídá to nic o životě, je to stejně prolhané a nevkusné jako pornografické filmy.“ Místo toho se slyším, jak mile říkám:

„Kde jste se naučila malovat?“

„V Terstu. Pocházím z Itálie.“

„No to je ale překvapení! Itálii mám moc rád.“

„Antonella,“ představuje se a podává mi ruku.

„Marc.“

Bere mě za zápěstí a pokračuje:

„Pojďte, posadte se. Dáte si italské víno?“

„Rád. Venku je taková zima...“

Usazujeme se ke stolu. Muž se k nám nepřidává, sedí u kamen v křesle, kde musel sedět i před tím, než nás jel svým velkým vozem vyzvednout na předměstí, a tak se k nám Jovo obrací napůl zády, aby si s ním mohl povídat. Oba tiše hovoří srbsky, Antonella zatím nalévá víno. Teprve teď si všímám, že manželé jsou oblečení stejně nedbale, ve vybledlých, zcuckovatělých fleesových bundách a teplákách. Podle mužovy stuhly ve vlasech, bujného plnovousu a ženiných dlouhých, šedivých vlasů mě napadá, že by to mohl být páreček starých hippiků.

Jovo zdvihá sklenici, pronáší pár slov, kterým nerozumím a na které si s vážnými tvářemi přitukáváme. V pohodlně zařízené místnosti je teplé světlo. Kdo by si cestou z Bělehradu pomyslel, že tu najde něco takového, když by – jako my před chvílí – projížděl tmou po sotva sjízdné lesní cestě a mezi temnými stromy by před sebou zahlédl žárovku žhnoucí v dešti? Koho by to napadlo? Když však nenápadně přejíždím pohledem po stěnách a pátrám po oknech, přes která někdo pečlivě zatáhl závěsy, ozývá se táhlý jekot.

„Co je to?“ ptám se Antonelly.

„Lodní siréna.“

„Takže jsme kousek od Dunaje?“

„Teče hned pod domem. Kdybyste šel dál po té cestě, po níž jste přijeli, tak byste na něj narazil.“

Muž vstal a přikládá poleno do kamen, když si ho prohlížím z profilu, překvapuje mě jeho asketický výraz v obličeji – propadlé tváře, dlouhý nos s úzkými dírkami, hluboko zapadlé oči a vousy, které mu dodávají vzezření mnicha.

Místo aby se posadil, mizí ve dveřích v zadní stěně místnosti. Jovo něco poznamená na jeho účet, s čímž Antonella, zdá se, nesouhlasí.

„*Not at all*,“ namítne příkře anglicky, jako by zároveň chtěla naznačit, že v mé přítomnosti je neslušné bavit se srbsky.

Vtom se Stanko Janković vrací s deskami na výkresy pod

paží. Otvírá je na stole, mně přitom nevěnuje žádnou pozornost, vytahuje z nich fotografii a strká ji Jovovi před obličej.

„Můžu se taky podívat?“ říkám po chvíli, protože Jovo mlčí a nepřestává snímek studovat.

Děje se cosi zvláštního, jako by mi muž byl najednou vděčný za projevený zájem. Poprvé mi věnuje přívětivý pohled.

„Ano, přinesl jsem je přece kvůli vám.“

Bere další zvětšeninu a podává mi ji. Je na ní generál Mladić, stojí na hřebeni kopce a nataženou rukou cosi ukazuje o hlavu vyššímu muži, který stojí vedle něj.

„To je britský generál Rose, že?“

„Ano, u Gorazde.“

Za nimi stojí ještě třetí muž, skoro stejně vysoký a hubený jako Michael Rose.

„A tohle jsem já,“ dodává jedním dechem Stanko Janković.

Zdá se mi, že ho to přiznání skoro bolí, zdvihám k němu oči, zůstal totiž stát nad námi.

„Tomu nerozumím,“ opáčím s úsměvem, snažím se působit nenuceně, jako by to bylo k pousmání, „chcete naznačit, že litujete, že jste na té fotce?“

„To ne, tohle jsem naznačit nechtěl.“

„Aha, tak promiňte.“

Vracím se k snímku a musím se snažit, abych v orlím obličejí mladého plukovníka poznal muže se stuhou ve vlasech, který stojí vedle mě.

„Toho nelituju,“ pokračuje mírným, ale pevnějším hlasem, „lituju toho, že my, kteří jsme tu válku vyhráli, se musíme skrývat jako zločinci.“

Nic na to neříkám, nechávám do sebe pozvolna pronikat jeho slova, nejdřív ve mně vzbuzují údiv, potom stupňující se hrůzu, přitom dál předstírám zaujetí nad válečným výjevem u Gorazde, a tak mi podává další snímek. Tentokrát generál Mladić sedí na bednách s municí a hovoří ke svým jednotkám, plukovník Janković stojí vpravo od něj, s rukama za zády, rovný jako pravítko.

Takže tenhle muž žije ve strachu, že ho zatknou, říkám si a přemítám, čím ho mohl Jovo přesvědčit, aby přistoupil na setkání se mnou. Jaké záruky, že ho neudám, mu Jovo mohl dát? Žádné. Když jsem Jovovi volal z Paříže, skoro dvacet let poté, co jsem se s ním seznámil v Brčku, řekl jsem mu jen, že hodlám psát o dětech mužů, kteří vedli válku. Jak se na své otce dívají poté, co dospěly? O potomky nacistických pohlavárů se zajímám už dlouho. Opatřil jsem si veškerá svědectví, která byli ochotní poskytnout, mockrát jsem je přečetl, a pokaždé mě vyvedl z míry duševní zmatek, který z jejich výpovědí čiší, ať už svého otce fanaticky brání, jako Gudrun Himmlerová či Wolf Rüdiger Hess, nebo o něm píše s nenávistí a urážlivě, jako Niklas Frank, nejmladší z pěti dětí Hanse Franka, generálního guvernéra okupovaného Polska za druhé světové války.

V duchu přemítám o tom, proč se plukovník Janković rozhodl mi důvěřovat, on mi zatím ukazuje třetí snímek.

„Prezident,“ přidá okázale.

Poznávám Radovana Karadžiće, v letním slunečném dni sedí u stolku na předzahrádce kavárny, před sebou má šálek kávy a kolem sebe asi deset nedbale oblečených vojáků, on jediný je v civilu.

„Hotel Panorama v Pale,“ upřesňuje Janković.

„Je to zvláštní, když si pomyslím, že ten muž je dnes ve vězení v Haagu kvůli obvinění ze zločinů proti lidskosti,“ říkám.

„Tribunály sestavují vítězové,“ namítá s klidem náš hostitel, „teprve dějiny určí, kdo měl pravdu. Víte, prezident Karadžić tuhle válku nechtěl. Můžu dosvědčit, že ji vedl proti své vůli.“

Vrací fotky do desek a tentokrát si sedá k nám ke stolu.

„Když vypukly boje v Sarajevu,“ pokračuje, „Muslimové a Chorvati byli mnohem lépe organizovaní než Srbové. Ozbrojení pochodovali ulicemi, zatímco my nevytáhli paty z kasáren. Byl jsem za Karadžićem a navrhoval, aby Srbové rychle postavili vlastní armádu, když už to udělali Chorvati i Muslimové. Řekl mi na to: ‚Proč? Máme přece jugoslávskou armádu.‘ A trval si na tom. Po nějaké době jsem za ním šel znovu, ozná-

mit mu, že vyhodíme do vzduchu budovu televize v Sarajevu. Zmocnili se jí Muslimové a používali ji pro svou propagandu. Karadžić se strašně rozzuřil. ‚Kdo vás takovou akcí pověřil? Zakazuju vám odpálit tu budovu!‘ křičel. Museli jsme posbírat výbušniny, které tam už byly připravené, a aby nás nechytili, ven jsme je pronášeli přilepené k nohám pod kalhotami.“

„Takže na počátku války jste byl v Sarajevu?“

„Narodil jsem se tady, ve Vinče, pak jsem studoval na vojenské akademii a sloužil všude možně, v Novém Sadu, v Zadaru, ve Splitu, a pak i v Sarajevu. Před válkou jsem neměl povědomí o tom, že bych byl Srb, ani že vojáci, s nimiž jsem každý den seděl u oběda, by mohli být Chorvati nebo Muslimové. Před válkou jsme byli všichni Jugoslávci.“

„Kdy vám došlo, že vás válka postaví proti sobě?“

„Intuitivně jsem cítil, že se děje něco vážného v den, kdy dopadly první dělostřelecké granáty na Zadar v Chorvatsku. Jeden kamarád důstojník, pocházel právě ze Zadaru, za mnou přišel s tím, že ‚Jugoslávská armáda, *moje* armáda, bombarduje *moje* město Zadar. Co bys dělal na mém místě?‘ Odpověděl jsem mu: ‚Až naše armáda bude bombardovat Vinču, tak dezertuju.‘“

„To byste opravdu udělal? Dezertoval byste, kdyby byla Vinča bombardovaná?“

Chvilku přemýšlel a pak tiše odpověděl:

„Neudělal, byl jsem voják, bylo to moje povolání, nedezertoval bych.“

„Válka vypukla v červnu roku 1991, když jugoslávská armáda obsadila Slovinsko poté, co vyhlásilo nezávislost. Poslali vás tam?“

„Ano, vzpomínám, že Slovinci měli velké pochopení, nechali nás dělat naši práci, nechovali se nijak agresivně. Vůbec jsme netušili, že tahle první intervence je předzvěstí občanské války, která nás čekala. Vůbec jsme to netušili... Nejlíp to dokazuje fakt, že v tom samém roce, v jednadevadesátém, jsme si se ženou nechali postavit dům v kopcích nad Sarajevem. Vzali

jsme si hypotéku na dvacet let! Chcete se podívat na fotky?“

„Rád.“

Když mizí do pokoje, který zřejmě slouží jako pracovna nebo ložnice, vstává i jeho manželka a jde zkontrolovat koláč, který předtím dala do trouby. Sleduju, jak jde beze slova do kuchyňského koutu v rohu pokoje a zase zpátky ke stolu. Její manžel říkal: „Lituju toho, že my, kteří jsme tuhle válku vyhráli, se musíme skrývat jako zločinci.“ Zatím o tom muži prakticky nic nevím, jen to, že se skrývá, ale zničehonic mi na mysl přichází zmínka Niklase Franka o jeho otci, kterého oběsili 16. října 1946, po skončení Norimberského procesu: „Nenávidím ho. Nedokážete si představit, jak strašně ho nenávidím.“ A vzápětí na otázku amerického novináře Geralda Posnera, zda by svého otce udal v případě, že by se po válce skrýval, bez stínu zaváhání odpovídá: „Ano.“¹ Ano, Niklas Frank by svého otce udal.

„Máte děti?“ ptám se Antonelly Jankovičové.

„Máme dvě, syna a dceru.“

Bradou ukazuje na zarámovanou fotografii nad příborníkem.

„Dnes už jsou samostatní, dávno s námi nebydlí,“ dodává.

Plukovník je mezitím zpátky, přemísťuje se neuvěřitelně tiše. Vestoje čeká, až jeho žena domluví.

„Tady to je,“ ukazuje mi dva snímky.

Rozestavěný dům vypadá jako savojský srub.

„Kde stojí?“

„Už neexistuje. Muslimové ho zničili.“

Na chvilku se odmlčí a pak najednou zapáleně pokračuje, přitom stále stojí nade mnou.

„My tu válku nechtěli, vedli jsme ji, abychom zachránili své domy. Jedině proto. Abychom zachránili své domy.“

Překvapuje mě jeho náhlá prudkost, zdvihám k němu oči s fotkami v rukou, on se na mě oboří:

1 Gerald L. Posner, *Hitler's Children*, Random House, 1991. (Všechny neoznačené poznámky jsou autorovy.)

„Vy válčíte v Afghánistánu a přitom tam nemáte ani domy, ani rodiny. Já měl morální důvod, proč bojovat.“

„To chápu,“ odpovídám a sleduju, jak si znovu sedá a přitom nedokáže zakrýt rozrušení, „to chápu. Ale jak jste se vlastně ocitl vedle generála Mladiće, myslím... tak blízko něj?“

„Mladiće jsem do té doby neznal. Poprvé jsem se s ním setkal v Zadaru v září 1991. To byl ještě plukovník. Udělal na mě dobrý dojem, ale nic víc. O pár měsíců později, když jsme konečně založili vlastní armádu a on byl jmenovaný jejím vrchním velitelem v hodnosti generála, jsem byl přidělený k jeho generálnímu štábu v Han Pijesak nad Sarajevem. Válka byla v proudu, ale my, Srbové, kvůli Karadžićovu odmítání sestavit armádu, jsme byli hodně pozadu. Muslimové byli mnohem líp organizovaní, takže v počátcích bojů jsme měli vysoké ztráty. Mladić za to nemohl, zrovna ho jmenovali, ale ty ztráty si dával za vinu a jednou nám oznámil, že se zastřelí, protože té ztráty nedokáže zabránit. Strašně ho to vzalo, byl tenkrát na dně. Snažili jsme se mu to rozmluvit, jenže on vytáhl pistoli, museli jsme mu ji sebrat násilím.“

„Přitom jste obléhali Sarajevo úspěšně, Muslimům se nepodařilo město osvobodit. Ostatně generál Mladić i Radovan Karadžić jsou obvinění z válečných zločinů a ze zločinů proti lidskosti právě za ostřelování Sarajeva.“

„Na poradě generálního štábu jsem navrhl zničit všechny budovy, kde byly ubytované muslimské jednotky, ale bohužel k tomu nedošlo. Kdybychom byli ofenzivnější, neoctli bychom se tam, kde jsme dneska.“

„Co tím chcete říct? Že jste byli k Muslimům příliš shovívaví? Že obyvatelstvo Sarajeva během blokády málo trpělo?“

„Trpělo, to ano, jenže Muslimům naletěl na lep celý svět. Když jsem během obléhání jednou přijel domů na dovolenku, pustila se do mě moje vlastní dcera Milka, tenkrát byla v pubertě. Četla, nebo někde slyšela, že srbsí vojáci vypalují domy civilistů a znásilňují ženy. Postavila se proti mně. Řekl jsem jí: „Když je to takhle, Milko, tak spolu okamžitě jedeme na fron-

tu. ‘ Pronajali jsme si pokoj v hotelu nad Sarajevem. Lehli jsme si na podlahu a já rozsvítil světlo. Muslimové nám okamžitě začali střílet do oken. Řekl jsem jí: ‚Vidíš, nepřijelas sem válčit, přijela sis odpočinout do hotelu a oni na tebe stejně střílejí.‘ Musela to uznat. Druhý den ráno chtěla udělat nějaké fotky. Vydali jsme se pěšinou po hřebenu a nějaký muslimský odstřelovač po ní vypálil. Kulka jí roztrhla rukáv bundy, ale jako zázrakem ji nijak nezranila. Byla v šoku. ‚Proč?‘ zeptala se mě. ‚Proč mě chtějí zabít, když já jim nechci nijak ublížit?‘ Odpoledne jsme se šli podívat za jedním srbským vojákem, který obsluhoval kulomet, byl to otec dceřiny spolužačky. Půjčil jí dalekohled, viděla, že na protějším svahu Muslimové v klidu pasou krávy, aniž bychom po nich stříleli. Teprve potom pochopila a přestala mě obviňovat, že páchám nevím jaké zločiny proti civilnímu obyvatelstvu. Celý svět se nechal obalamutit muslimskou propagandou.“

Stanko Janković mlčí, ale zdá se mi, že se ještě třese při pomyslení, že by ho mohla obviňovat vlastní dcera. Jeho manželka staví doprostřed stolu jablečný koláč. Potom před každého pokládá talířek a dolévá nám sklenice.

„Říkal jsem si, jak jste se seznámili s Jovem?“

„Vytáhnul jsem ho z pěkného průseru!“ haleká neomaleně Jovo a přitom se řhtá.

„Střepina mi rozsekala na maděru obě kolena a Jovo mě na zádech dotáhl až na ošetrovnu,“ povídá stručně plukovník, „na místo, kde mě sebral, chvílku potom dopadl dělostřelecký granát.“

„Jsmo Jovovi nekonečně dlužní,“ potvrzuje Antonella a servíruje mu kousek koláče.

Plukovník si z toho ale nic nedělá, jako by byl stále pohlcený vzpomínkou na střet s dcerou. Viditelně nemá chuť nechat se vyrušovat z přemítání.

„Při tragických událostech v Srebrenici, v roce 1995, jsme se znovu stali obětí muslimské podlosti,“ pokračuje.

Jméno Srebrenica je od těch dob spojené s masakrem osmi

tisíc Muslimů, takže jeho poznámka je natolik otřesná, že mi na chvílku vyráží dech.

„To nechápu,“ namítám po chvíli, „v Srebrenici přece Muslimy pobily srbské síly?“

„To nepopírám, ale kdybychom jejich útoky neopětovali, stovky mrtvých by byly na naší straně.“

„Vy jste tam byl, v Srebrenici?“

„Ano, byl jsem tam, a jednou, až nás budou chtít soudy vyslechnout, nikoli ten v Haagu, ten nás odsoudil už předem, ale soudy hodné svého jména, tak onoho dne ukážu snímky, které jsme při ofenzivě natočili. Mám je schované na bezpečném místě, nikdo ty záběry nebude moct zpochybnit.“

„Na těch, které jsme dosud viděli, vaše tanky vjíždějí do Srebrenice, aniž by jim někdo kladl odpor. Je na nich dokonce generál Mladić, rozdává čokoládu a bonbony ženám a dětem.“

„Vy si myslíte, že bychom zabíjeli lidi jen tak, z plezíru? Zajíímá vás, jak to, že ofenziva proti Žepě, pár dní po Srebrenici, proběhla bez incidentů? Já vám řeknu proč: protože v Žepě ukrajinské modré přílby dělaly svou práci zodpovědně a Muslimy odzbrojily. Naopak holandské modré přílby v Srebrenici je neodzbrojily. Muslimové, několik týdnů před naším útokem, podnikali z města vražedné výpady proti okolním srbským vesnicím, přitom zabíjeli ženy a děti, takže srbsští venkované, kteří přišli o všechno, na nás čekali, aby se mohli pomstít. Na vlastní uši jsem slyšel Mladiće, jak si stěžoval u velitelů UNPROFOR. ‚Co je to za chráněnou zónu, když necháte zabíjet srbské rodiny?‘ křičel tenkrát. Když jsme vstoupili do Srebrenice, našli jsme zoufalé srbské venkovany, kteří se chtěli pomstít za své zavražděné děti a ženy, a na druhé straně ozbrojené Muslimy. Všecko bylo přichystané přesně tak, aby došlo k tomu nejhoršímu.“

Přerušuje se, jako by přemýšlel, jak navázat nit, jeho už beztak zapadlé oči se mu ještě víc zanořily do mnišského obličjeje.

„Sám jsem byl u smrti víc než dvou tisíc Muslimů,“ dodává tiše.

V té chvíli mám pocit, že by se vyprávění a vzpomínkám raději vyhnul, ale nakonec se rozhoduje pokračovat, protože mi chce vysvětlit, jak se věci skutečně odehrály. Jak už to jistě musel vysvětlovat své ženě i dětem.

„V jedné čtvrti v Srebrenici,“ začal, „jsme hlídali sedm set zajatců. Všecko bylo v pořádku, měli ruce na hlavě. Začali jsme je přesouvat do haly, kde jsme je chtěli držet a neubližovat jim. Mnoho z nich se znalo se spoustou našich vojáků, bydleli ve stejné vesnici, chodili spolu do školy, a tak přesto, že se z nich stali nepřátelé, dávali se mezi sebou do řeči, vyptávali se na společné známé a tak. Přitom vcházeli do haly. Jenže vtom jeden ze zajatců odzbrojil našeho vojáka a zastřelil ho. Okamžitě se všecko zvrhlo a všechny jsme je postříleli.“

Po poslední větě náhle zmlkl tak, jako se člověk zarazí na hraně útesu. Přistihuju se, že si tu větu nechci připustit, že chci oddálit okamžik, kdy si představím tu příšernou scénu, kterou vnuká.

„Všechny jste je postříleli,“ opakuju jeho vlastní slova.

On přisvědčuje:

„Ano, jiná možnost nebyla.“

Jsem ohromený, v duchu se mi pomaličku skládají první obrazy strašlivého krveprolití – sedm set mužů. Vešlo by se vůbec sedm set mužů na prostranství před katedrálou Notre-Dame? A jak se to dělá, pozabíjet sedm set mužů v několika vteřinách, jak právě naznačil plukovník? Jsem natolik ohromený, že mi chvíli trvá, než si uvědomím, že žádný z těch mužů nebyl ozbrojený, na rozdíl od toho, co náš hostitel před chvílkou tvrdil, protože ten, který zastřelil srbského vojáka, ho musel před tím odzbrojit. Jak si vysvětlit, že na základě takového incidentu srbští vojáci postříleli sedm set bezbranných mužů?

„Říkal jste, že k nejhoršimu došlo proto, že Muslimové byli ozbrojení, ale tihle muži nebyli, nebo už nebyli, je to tak?“

„To jsem myslel na druhou dramatickou příhodu, která se odehrála při téže ofenzivě v Bratunaci, na sever od Srebrenice. Obklíčili jsme asi čtrnáct set Muslimů, kteří se shromáždili ve

švestkovém sadu. Chtěli jsme je vzít do zajetí, jenže místo aby se vzdali, přešli do útoku a zahájili palbu. Tu jsme opětovali. Co jiného jsme měli dělat?“

„A tady taky...“ řekl jsem, protože se odmlčel.

„A tady taky... jsme je všechny postríleli, ano. Sad byl plný těl, museli jsme je sbírat bagrem.“

Vidím, že plukovníka to, co vypráví, úplně vzalo, má strhané rysy, zarudlé oči.

„Jak se člověk s takovými scénami vyrovná?“

„Nevyrovná. Po Srebrenici jsem skončil v blázinci. Nemohl jsem spát. Když mě propouštěli, psychiatr mi nabídl ambulantní léčbu. Souhlasil jsem, docházel k němu několik měsíců, ale nijak mi to nepomohlo.“

„Občas během dne omdlí a spadne,“ dodává Antonella.

„Stane se vám, že se rozpláčete? Před chvilkou se mi zdálo, že máte na krajičku.“

„Plakal jsem v roce 1996, když jsme museli odejít ze Sarajeva.“

A pak pronáší zvláštní větu, kterou nekomentuji:

„Na tom, co se stalo, nejde nic změnit. Člověku nezbyvá než lhát, aby se z toho sebral.“

Mám nutkání ho požádat, aby to zopakoval. „Promiňte, ale právě jste řekl: ‚Člověku nezbyvá než lhát, aby se z toho sebral.‘ Přerekl jste se, nebo jste to tak skutečně myslel?“ Nakonec to nechávám být. Nezáleží na tom, jestli je to přereknutí, nebo ne, protože je to pravda. Vždyť mi už vysvětlil, že se nemůže sebrat z toho, že viděl to, co viděl, a možná i z toho, že udělal to, co udělal. V takové situaci je jediným prostředkem k uzdravení naše schopnost lhát, dokázat obelhat i sama sebe.

„A váš syn, ještě jste mi neřekl nic o svém synovi?“

„Stevan. Něco vám ukážu!“

Zdá se, že zmínka o synovi ho přivádí znovu k životu. Opět vstává a mizí za dveřmi v zadní části místnosti.

„Máte moc hezký dům,“ říkám, když mi jeho paní bez ptaní servíruje další kus koláče.

„To všechno udělal Stanko, má moc šikovné ruce. Tam v kuchyni, ty pracovní desky, obklady, skříňky, vestavěnou troubu... to všechno udělal sám, nikdo mu s tím nepomáhal.“

Plukovník je zpátky.

„Jde o film,“ vysvětluje mi, „který jsem natočil za války za účelem snadnějšího náboru mladých do armády. Můj syn v něm hraje, uvidíte.“

Zasouvá videokazetu do přehrávače, na obrazovce na pozadí vojenské hudby pochoduje středem pusté ulice skupina mužů se zamaskovanými obličejí a s kalašnikovy zavěšenými přes prsa. Na sobě mají černé, vojenské kombinézy, čelo a tváře natřené černým krémem na boty, dlouhé vlasy stažené černým šátkem kolem hlavy. Jde z nich hrůza a jsou na to hrdí, pozná se to ze způsobu, jakým vypínají hrudi a dupou podpatky. V čele pochoduje Stevan (jeho otec na něj ukazuje prstem na obrazovce), vysoký mladík s indiánskou tváří, na opasku kolem štíhlého pasu má zavěšené granáty.

A pak to přichází, jsou zachycení v akci. Vidíme, jak vyskakují z obrněného transportéru, úder pažeb vyráží dveře domu, který už nemá střechu, a vnitřek skrápějí ohnivou potopou. Sledujeme, jak postupují do pater, potom z domu do domu, s divokým, dobytelským řevem přehlušovaným střelbou. Procházejí troskami, aniž se střetávají s nějakým nepřítelem. Napadá mě, že scénu museli natáčet v ulicích zničeného Vukovaru.

Vtom, po důmyslném střihu, titíž chlapci už bez šátků a s růžovými obličejí hlazenými paprskem světla, dostávají požeňání od pravoslavného popa. Divák chápe, že plnili pouze svou povinnost, a teď si mohou s klidným svědomím příjemně užívat volna, což potvrzuje poslední scéna předvádějící Stevana a ostatní chlapce ve společnosti dívek, všichni se radostně drží za ruce a zpívají vlastenecké ódy v ulicích městečka pod balkony zarostlými květy.

„Na jaké frontě bojoval váš syn?“ ptám se, zatímco se kazeta převíjí zpět.

„Můj syn nikdy nebojoval,“ odporuje důrazně plukovník, jako bych mu položil nemístnou otázku, „zakázal jsem mu bojovat v téhle válce. Řekl jsem mu: ‚Raději ti prostřelím stehno, tady a teď, než abych tě našel mrtvého na frontě.‘“

Obracím se na Antonellu Jankovičovou, ale ta už s netečnou tváří sklízí talíře ze stolu.

„Tomu nerozumím, necháte syna hrát v propagandistickém filmu, který dělá reklamu válce, a přitom mu zakázete, aby se sám angažoval?“

Plukovník mlčí, odpovídá za něj Antonella.

„Stevan došel k hořkému zjištění, když jeho otce po válce vyhodili ze dvou armád: z armády bosenské Republiky srbské a pak i ze zdejší, tady v Srbsku. Takže nemusí ničeho litovat, že ne?“

Mám nutkání vrátit se k původní otázce, zeptat se na synovu dezerci, ale vtom si uvědomuju, že plukovník s manželkou o tom nepochybně museli vést bolestné spory.

„V roce 1996,“ bere si znovu slovo plukovník, stále stojí vedle černé obrazovky televize, na níž si před chvilkou jeho syn hrál na vojáky, „proběhly v armádě čistky. Povolali nové kádry, které nebyly ve válce. My jsme toho viděli příliš.“

„Chcete říct, že se Srbové za vás najednou začali stydět?“

„Proč by se za nás měli stydět?“ namítá po chvilce mlčení, které mi přišlo jako věčnost, jako kdyby dostal facku, „proč? Co je ostudného na tom, bránit své lidi? Bránit svůj dům?“

„Ale Stanko,“ povídá mu mírně manželka, „když ses jel přihlásit do kasáren generálního štábu v Bělehradě, tak tě přece ani nepustili dovnitř. Sám jsi mi to říkal.“

„To je pravda, jedná se s námi jako s poraženými, nezhou nás na vzpomínkové akce armády, ale za válku, ve které jsme bojovali, se nemáme proč stydět.“

Je už pozdě, možná dvě tři hodiny po půlnoci, chystáme se zpátky do Bělehradu. Děkuju Antonelle Jankovičové za italské víno a jablkový koláč, snažím se rozptýlit chlad, který jsem povolal zmínkou o synovi dezertérovi a připomínkou zneuznání

z roku 1996. Potom se chvatně vracím k plukovníkovi.

„Měl jste blízko ke generálu Mladićovi, možná jste znal i jeho dceru Anu?“

„Viděl jsem ji jen jednou, velmi krátce na frontě. Generál mi ji představil. A samozřejmě jsem byl na jejím pohřbu.“

„Víte, proč si vzala život?“

„Nevzala si život, zavraždili ji.“

„Jste si tím jistý?“

„To mi řekl její otec. Od něj znám i jména jejích vrahů.“

2

Ljiljana Bulatovičová nám vzkazuje, že za ní můžeme přijít do budovy jejího nakladatelství v bělehradské rezidenční čtvrti Banovo Brdo. Píšu „nás“, protože mě nadále bude doprovázet a ochotně mi dělat tlumočníka mladý srbský básník Boris Nešić, překladatel Éluarda.

Boris o Ljiljaně Bulatovičové nikdy neslyšel.

„Jak je to možné, Borisi? Vždyť je to autorka životopisu generála Mladiće.“

„Mladić mě nezajímá, Marku. Myslím, že bych byl raději, kdyby nikdy neexistoval.“

„Tak to nejste opravdový Srb.“

„Opravdoví Srbové, jak říkáte, nás uvrhli do temnot a dnes by raději umřeli, než by se vzdali iluzí, které si dělají sami o sobě. A po nás, po svých dětech chtějí to samé. Jsou směšní a my kvůli nim ztrácíme čas. Kdybych měl tu možnost, tak odejdu do Paříže nebo Berlína a budu se snažit na Srby zapomenout.“

Borisovi je sedmadvacet, takže začátkem války mu bylo devět, je synem řidiče autobusu z Bělehradu a podezírám ho, že francouzsky se naučil z touhy ze své země aspoň vnitřně emigrovat do doby, než přijdou lepší časy. Objevil Aragona, Rever-

dyho, Éluarda a několik dalších, když si kupoval jejich knihy u antikvářů, kteří je prodávají rozložené na chodníku náměstí Nikoly Pašiče, na bulváru Kralja Alexandra nebo v podchodech pro pěší. „Občas se u nich dají sehnat i kritická vydání z edice la Pléiade,“ vysvětluje mi cestou taxíkem, který nás veze do Banova Brda, „a protože neumějí francouzsky, nemají ponětí o tom, jakou mají takové knihy cenu. Tímhle způsobem jsem za dvě krabičky cigaret sehnal všechny Camusovy divadelní hry.“

Vcházíme, Ljiljana Bulatovićová vstává a jde nám vstříc. Je to asi šedesátiletá, elegantní dáma s blond vlasy do oranžova a se zelenýma, pichlavýma očima.

„Neznala jsem vás,“ říká, když mi podává ruku, „ale na internetu jsem zjistila, že jste napsal několik knih. Jsem šťastná, že se o naši věc zajímá francouzský spisovatel.“

„Zajímají mě důsledky války, proto jsem se s vámi chtěl setkat.“

„Moje knihy bohužel nebyly přeloženy,“ upozorňuje mě, když si sedáme, „ale i tak jsem jich pro vás několik přichystala.“

Místnost je zvláště zařízená, ošoupanou pohovkou a dvěma křesly připomíná obývací pokoj. Na konferenčním stolku před paní Bulatovićovou leží hromádka knížek. V té, kterou mi podává, poznávám *Generála Mladiće*, její první generálovu hagiografii, jež vyšla nedlouho po válce.

„Tuhle jsem četl, ostatně tak jsem vás i objevil.“

„Takže vy čtete srbsky?“

„To ne, nechal jsem si ji přeložit.“

Vidím, jak se rdí v obličejí.

„Vy jste si ji nechal přeložit! To se jen tak nevidí...“

„Ano, požádal jsem jednu překladatelku, samozřejmě jsem jí za to zaplatil, aby mi ji nahlas přečetla. Takže... jako bych vás četl sám.“

„Tím jsem moc poctěná, skutečně poctěná...“

„Ty ostatní jsem ale nečetl, takže bych byl rád, kdybyste mi o nich něco pověděla.“